Sociokulturní handicap žáků-cizinců a profesní příprava učitelů

SOCIOCULTURAL HANDICAP OF FOREIGN PUPILS AND PROFESSIONAL QUALIFICATION OF TEACHERS

Markéta Zachová

Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni

Abstrakt: Předkládaný text prezentuje výsledky výzkumu realizovaného v rámci disertační práce. Cílem bylo analyzovat profesní přípravu učitelů ve vztahu k sociokulturnímu handicapu žáků-cizinců (žáků s odlišným mateřským jazykem). Cíl byl zpřesněn formulací výzkumných otázek: Jaké konkrétní problémy, obtíže doprovází vyučovací proces žáků-cizinců? Jaké postupy, strategie využívají učitelé, aby pomohli těmto žákům úspěšně se integrovat? Jak hodnotí učitelé svoji profesní připravenost na vzdělávání žáků-cizinců (zda byli v rámci svého pregraduálního studia dostatečně připraveni na práci s žáky-cizinci, kde shledávají přínosy, nedostatky v rámci této přípravy)? Jak hodnotí studenti svoji dosavadní pregraduální přípravu na vzdělávání žáků-cizinců (zda byli v rámci svého dosavadního pregraduálního vzdělávání připraveni na práci s žáky-cizinci, kde shledávají přínosy, nedostatky v rámci této přípravy)?

Empirická část práce má kvalitativní charakter, využito bylo techniky dotazníkového šetření pro učitele a studenty, polostrukturovaných rozhovorů pro učitele. Dílčí technikou byla analýza přehledu studijních disciplín zaměřených na vzdělávání žáků-cizinců na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni (dále jen ZČU). Výzkumný soubor tvořili učitelé 1. stupně základních škol Plzeňského a Karlovarského kraje a studenti 4. ročníku oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ Fakulty pedagogické ZČU v Plzni.

Na základě zkušeností a výpovědí respondentů jsme prezentovali klíčové oblasti pregraduální přípravy v oblasti vzdělávání žáků-cizinců.

Klíčová slova: sociokulturní handicap, žáci s odlišným mateřským jazykem, diverzita, profesní připravenost, interkulturní kompetence

Abstract: The present text presents the results of research conducted within the thesis. The aim was to analyze the training of teachers in relation to socio-cultural handicap of foreign students (students with a different mother tongue). The target was refined formulation of research questions: What specific problems, difficulties accompanies the teaching process of foreign students? What policies, strategies used by teachers to help these pupils to successfully integrate? How teachers evaluate their professional preparedness education of foreign students (whether they were within their undergraduate study adequately prepared to work with foreign pupils, where they find the benefits, drawbacks in this preparation)? As students evaluate their existing undergraduate training for education of foreign students (whether they were within their existing education undergraduate ready to work with foreign pupils, where they find the benefits, drawbacks in this preparation)?

The research is qualitative in nature, was used techniques questionnaire for teachers and students, the teacher interviews. Partial analysis technique was survey study disciplines aimed at educating foreign students at the Faculty of Education UWB in Pilsen. The research group consisted of teachers of 1st grade elementary school Plzen and Karlovy Vary regions and 4th year students field of study 1st grade of primary school Faculty of Education UWB in Pilsen. Based on experience, respondents we presented the key areas of undergraduate training in the education of foreign pupils.

Keywords: sociocultural disability, pupil with a different mother tongue, diversity, teacher training, intercultural competencies

1 Sociokulturní handicap žáků-cizinců

Předložený příspěvek prezentuje výsledky výzkumu realizovaného v rámci disertační práce. Cílem vlastního výzkumu bylo analyzovat profesní přípravu učitelů ve vztahu k žákům-cizincům. Hlavním předmětem zájmu bylo sledovat, jak učitelé nazírají na případný sociokulturní handicap žáků-cizinců, s jakými případnými problémy jsou při začleňování žáků-cizinců konfrontováni, jaké strategie, postupy využívají při práci s nimi. Klíčovou otázkou bylo, zda byli v rámci pregraduální přípravy dostatečně připraveni na práci s žáky-cizinci, v čem shledávají přínosy, nedostatky v rámci této přípravy. Soudíme, že se jedná o téma aktuální, neboť v současné době se učitelé během své praxe setkávají s dětmi, které mají odlišný mateřský jazyk, vyrůstaly v jiné kultuře, v jiném sociokulturním prostředí a v českých školách plní povinnou školní docházku. V českém prostředí chybí ucelená teorie, která by se zabývala problematikou vzdělávání žáků-cizinců komplexně, jedná se spíše o dílčí přístupy vědních disciplín (pedagogika, psychologie, antropologie aj.). Specifika práce s žáky-cizinci z pozice pedagogů je stále téma okrajové a ve svých praktických důsledcích nepropracované. Mnoho škol je nuceno se s touto novou zkušeností vyrovnávat bez systematické metodické a finanční podpory státu.

V odborné literatuře i legislativě se nejčastěji setkáme s termínem dítě/žák-cizinec, z pedagogického hlediska je významnější fakt, že dítě nemluví a nerozumí česky, tj. má odlišný mateřský jazyk, používá se proto termínu žák s odlišným mateřským jazykem. V anglicky mluvících zemích se používá pojem EAL learners tj. English as an Additional Language – tzn. žáci, pro které je angličtina druhým jazykem. Příslušnost k určitému etniku, menšině může v majoritním prostředí školy představovat určité znevýhodnění, může přinášet úskalí nejen pro žáky samotné, ale i pro jejich učitele. Už samotný integrační proces žáků-cizinců (žáků s odlišným mateřským jazykem) do prostředí majoritní školy může představovat náročnou situaci pro všechny aktéry výchovně vzdělávacího procesu, tedy jak pro samotné dítě, tak pro pedagogy a v neposlední řadě i pro rodiče. Škola se stává místem, kde se může projevit jejich handicap, vyplývající z nedostatečných znalostí, dovedností atd., které jsou pro děti z majoritního tedy více či méně shodného sociokulturního kontextu běžné, samozřejmé. Škola může představovat prostor, kde mohou být sociokulturní specifika konfrontována.

Příslušnost k určité kultuře, etniku, národu může představovat jisté znevýhodnění při integračním procesu do majoritní společnosti, v tomto smyslu lze hovořit o sociokulturním handicapu. Terminologie je v tomto ohledu značně nejednotná a mnohoznačná. Dle Vágnerové (2004) je pro vymezení termínu podstatné následující:

Sociokulturní handicap vyplývá z odlišnosti sociální příslušnosti a s tím souvisejícího omezení v oblasti zkušeností, jež jsou jiné nebo nedostatečné. Jde o problém daný působením jiných sociokulturních vlivů, odlišné socializace. Tito lidé jsou znevýhodněni pouze v určitém sociálním kontextu, jsou členy minority, která se od majoritní společnosti v různé míře liší. (s. 651)

Podobně Dupont (2014) ve své studii, věnované otázkám integrace žáků přistěhovalců zejména arabského původu do francouzských škol, hovoří o sociokulturním handicapu jako o aktuálním zcela běžném typu znevýhodnění:

Byť jen hypoteticky se tento problém může dotýkat každého z nás. Za jistých životních okolností a podmínek může být znevýhodněn každý jednotlivec, pro svůj etnický původ, pro svůj mateřský jazyk, který se neslučuje s jazykem majority, pro své zvyklosti, kulturní vzorce, navyklý způsob život, sociální role, které je zvyklý zastávat ve svém původním prostředí a které se neslučují s povahou majoritního prostředí. (s. 22)

Hlavní roli v případě sociokulturního handicapu sehrává příslušnost k určitému typu kultury, společenství, to může v některých ohledech způsobovat jistá znevýhodnění. Z toho jednoznačně vyplývá, že sociokulturní kontext prostředí sehrává důležitou roli v životě člověka již od narození. Základním atributem jsou zkušenosti, které dítě získává v průběhu socializace a upevňuje si je výchovou. Specifické sociokulturní zkušenosti jsou základem pro orientaci v prostředí a poskytují pocit jistoty a bezpečí. Dítě se učí rozumět jednotlivým sdělením, naučí se chovat tak, jak se od něj v daném společenství očekává. Přijímá základní normy a hodnoty, které slouží jako pravidla v daném společenství. Sociokulturně je podmíněn i rozvoj komunikačních dovedností, způsobů uvažování, zvládnutí určitých rolí atd. Mezi hlavní problémy, vyplývající ze sociokulturní odlišnosti, můžeme zařadit odlišný mateřský jazyk, odlišné hodnoty hodnotový systém, odlišné sebepojetí jedince dané kulturními vlivy, odlišné rodičovské postoje, odlišné pojetí mužského a ženského principu aj.

1.1 Žák-cizinec (žák s odlišným mateřským jazykem)

Z hlediska terminologického používáme v předložené práci označení jak dítě/žák-cizinec, tak dítě/žák s odlišným mateřským jazykem. Oba uvedené termíny vycházejí z aktuálních českých i zahraničních odborných zdrojů. Dle Plische (2008) za žáky-cizince (žáky s odlišným mateřským jazykem) označujeme žáky, jejichž rodiče mají jiné občanství než české (rodiče jsou občany jiného státu než České republiky). Jedná se o děti, které do našeho státu přicestovaly nebo zde již delší dobu pobývají, tak o děti cizinců, které se v České republice narodily, součástí této skupiny mohou být i děti vyrůstající v bilingvním prostředí. Předmětem našeho studia nejsou romští žáci (byť jsme si vědomi, že se jich otázky sociokulturního handicapu mohou dotýkat), přesto se jimi ve vlastním výzkumu nezabýváme. Hovoříme-li obecně o žácích-cizincích, jedná se o velmi rozmanitou skupinu dětí, kterou je nutné dále specifikovat. Tyto

děti přicházejí z velmi rozdílných poměrů. V zásadě lze vymezit čtyři skupiny žáků, které mohou ve školách pociťovat problémy způsobené mimo jiné nedostatečnou znalostí češtiny jako vyučovacího jazyka. Jedná se o žáky-cizince pobývající v České republice legálně (legální přistěhovalci a azylanty), žáky-cizince pobývající v České republice ilegálně, děti občanů České republiky, kteří jsou jiné národnosti než české, jejichž rodiče mají české občanství, ale jejich rodný jazyk se odlišuje od jazyka majority. Poslední skupinu tvoří žáci vyrůstající v bilingvním prostředí, kdy každý z rodičů má jiný mateřský jazyk.

2 Profesní příprava učitelů na vzdělávání žáků-cizinců

Vzhledem k současnému heterogennímu složení žákovské populace je nezbytnou součástí profesních kompetencí pedagogů příprava na práci s diverzitou. Učitelé by měli být připraveni na pluralitní složení tříd. Diverzita (ať už národností, etnická, kulturní atd.) nebo také heterogenita se stává realitou současné školy. V rámci třídního kolektivu můžeme identifikovat rozdíly mezi žáky dané např. migračními procesy, variabilitou sociokulturního prostředí, do něhož se žáci narodili, v němž vyrůstají. Diverzitou rozumíme rozdílnost, vyplývající ze sociálních podmínek jedince, v nichž žije, např. kultura, socioekonomický status rodiny, podnětnost prostředí atd. Na klíčové aspekty připravenosti učitelů, co se týká diverzity žákovské populace, upozorňuje Průcha (2009), Morgensternová (2007), Hájková, Strnadová (2010). Význam této složky profesní přípravy vyplývá z výzkumných studií Kostelecké (2013), Jarkovské (2015) atd. Otázka, kterou si klademe, je, co by mělo primárně tvořit obsahový rámec přípravy učitele na práci s diverzitou žákovské populace. Do obsahu profesní připravenosti zahrnujeme následující oblasti. Průcha (2009) vzhledem k multikulturnímu charakteru společnosti považuje za významné zařazení etnopedagogiky do studijních programů fakult připravujících učitele. Z předmětového pole etnopedagogiky jsou klíčové interkulturní rozdíly v rodinné výchově, vznik a vývoj etnických, rasových, náboženských postojů, předsudků a stereotypů u dětí a jejich ovlivňování školní edukací aj. Poznatky z oblasti etnopedagogiky pomáhají učitelům diagnostikovat a zohlednit případnou odlišnost, jinakost žáků ve vyučovacím procesu (přizpůsobit žákům výukové metody, organizační formy, hodnocení atd.). Šindelářová a Škodová (2012) hovoří v souvislosti s tím o nutnosti vybavit pedagoga sociokulturním minimem. Je zapotřebí, aby učitelé byli vybaveni znalostmi o kultuře země, z které žáci přicházejí, o jejich tradicích a zvyklostech. Sociokulturní minimum klade na pedagoga vzdělávajícího žáka-cizince několik zásadních požadavků. Dle Šindelářové a Škodové (2012) představuje sociokulturní minimum:

> […] schopnost stanovit výchovně vzdělávací cíl výuky a konkrétní vyučovací hodiny tak, aby odpovídal předpokladům žáků-cizinců, aby reflektoval jejich předchozí sociokulturní zkušenosti a znalosti. Schopnost zvolit vhodnou metodu, jež se bude jevit jako nejúčinnější s ohledem na dosavadní znalosti žáků-cizinců. Znalost školského systému země, odkud žák-cizinec přichází, schopnost zvládnout roli pedagoga v kolektivu multikulturní třídy… (s. 43 – 45)

Ve vztahu k vzdělávání žáků-cizinců se diskutuje termín interkulturní kompetence. Dle Morgensternové (2007) se nejedná pouze o souhrn znalostí, dovedností a schopností, které se dají získat či naučit, ale především o prohloubení určitých osobnostních rysů, které vedou k tomu, že se člověk v určité interkulturní situaci osvědčí (např. empatie, interkulturní

senzitivita, zvídavost, tolerování odlišnosti, sebedůvěra, snížená míra úzkostlivosti aj.). Součástí pregraduální přípravy učitele by tedy měl být rozvoj interkulturních kompetencí.

Jarkovská (2015) hovoří v této souvislosti o tom, že při výuce žáků-cizinců nejde jen o pedagogické schopnosti, ale také o to, jak chápou spravedlnost a rovnost, jaký obsah pro ně mají pojmy jako migrace, cizinec, integrace a jaká očekávání vztahují na děti migrantů.

Shrneme-li výše uvedené požadavky, obsah pregraduální přípravy učitelů na vzdělávání žáků-cizinců lze rozdělit do následujících úzce provázaných oblastí: osobnostně sociální příprava zohledňující případnou odlišnost žáků, odborná příprava předmětová a didaktická (v případě potřeby jsou učitelé schopni diferencovat výuku pro cílovou skupinu žáků-cizinců), příprava na výuku českého jazyka jako cizího jazyka (osvojení si principů a metod ve výuce češtiny jako cizího jazyka).

3 Empirické šetření

Níže předkládáme výsledky šetření realizovaného v rámci disertační práce v období 2014 – 2015. Do výzkumu byli zahrnuti učitelé 1. stupně základních škol Plzeňského a Karlovarského kraje a studenti 4. ročníku oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

3.1 Výzkumný cíl

Hlavním cílem výzkumu bylo na vybraném vzorku a terénu analyzovat profesní připravenost učitelů v oblasti vzdělávání žáků-cizinců (žáků s odlišným mateřským jazykem). Na základě zjištěných dat jsme se pokusili zhodnotit tuto připravenost. Cíl výzkumu byl zpřesněn formulací výzkumných otázek:

- Jaké konkrétní problémy, obtíže doprovází (může doprovázet) vyučovací proces žáků-cizinců?
- Jaké postupy, strategie atd. využívají (mohou využívat) učitelé, aby pomohli těmto žákům úspěšně se integrovat?
- Jak hodnotí učitelé svoji profesní připravenost na vzdělávání žáků-cizinců (zda byli v rámci svého pregraduálního studia připraveni na práci s žáky-cizinci, kde shledávají přínosy, nedostatky v rámci této přípravy)?
- Jak hodnotí studenti svoji dosavadní pregraduální přípravu na vzdělávání žáků-cizinců (zda byli v rámci dosavadního pregraduálního vzdělávání připraveni na práci s žáky-cizinci, kde shledávají přínosy, nedostatky v rámci této přípravy)?

Naším předpokladem bylo, že získaná data nám pomohou upřesnit, co by mělo být obsahem pregraduální přípravy studia učitelství v oblasti vzdělávání žáků-cizinců a které složky by měly být v rámci této přípravy posíleny.

3.2 Charakteristika metodologického přístupu, vybrané metodologické nástroje

Vzhledem k charakteru sledovaného problému byl upřednostněn přístup kvalitativní, pouze částečně jsme uplatnili kvantitativní hledisko při zpracování základních demografických údajů, dále byly kvantitativně zpracovány některé položky u dotazníkových šetření a rozhovorů. Cílem šetření nemohlo být vzhledem k povaze tématu zevšeobecnění zjištěných výsledků, ale snaha o deskripci sledovaného jevu zasazeného do konkrétního prostředí. Na základě metody otevřeného kódování jsme se pokusili poměrně široký repertoár výpovědí roztřídit do obecnějších kategorií a vysledovat jejich vzájemné vazby. Naší snahou bylo vyvodit z konkrétních získaných údajů obecnější tendence a naznačit přístupy v uvažování respondentů ve vztahu k sledovanému problému. Zvoleny byly techniky dotazníkového šetření pro učitele a studenty a polostrukturované rozhovory pro učitele. Doplňující technikou byla analýza přehledu studijních disciplín (sylabů) zaměřených na vzdělávání žáků-cizinců na Fakultě pedagogické ZČU v Plzni. Hlavním záměrem dotazníkového šetření pro učitele bylo nashromáždit co nejvíce relevantních dat a informací, vztahujících se k sledovanému tématu, dle zkušeností a výpovědí učitelů identifikovat nejčastější obtíže při práci s žáky-cizinci, analyzovat jejich dosavadní profesní přípravu (v čem shledávají nedostatky, co by přípravu mohlo zefektivnit). Na základě toho jsme se pokusili definovat klíčové oblasti této přípravy. Dotazníkové šetření pro studenty mělo za cíl zjistit, jak studenti hodnotí svoji dosavadní pregraduální přípravu, co se týče vzdělávání žáků-cizinců. Tato evaluace nám poskytla zjištění, která jsou cenná pro plánování a organizaci studijních plánů učitelských oborů na vybraném pracovišti. Realizované rozhovory doplnily, jakým způsobem oslovení učitelé integrují žáky-cizince, jaké zkušenosti mají, jaké strategie, postupy atd. využívají a na základě toho stanovit významné složky přípravy v oblasti vzdělávání žáků-cizinců.

3.3 Charakteristika výzkumných souborů

Výběr oslovených respondentů byl částečně regulován, usilovali jsme o to, aby byli do vzorku zahrnuti jedinci, kteří jsou typickými představiteli pro sledované téma. První skupinou byli učitelé 1. stupně základních škol Plzeňského a Karlovarského kraje (celkový počet: 105 učitelů). Do výzkumu byli zahrnuti jak učitelé, kteří mají zkušenost s žáky-cizinci během své pedagogické praxe, tak učitelé, kteří tuto zkušenost zatím nemají (dosud žáky-cizince nevyučovali). Druhou skupinu tvořili studenti Fakulty pedagogické ZČU v Plzni (celkový počet studentů: 64, studenti 4. ročníku oboru Učitelství pro 1. stupeň ZŠ). Studenti byli ve 2. etapě studia, měli za sebou značnou část pregraduální přípravy a předpokládali jsme tudíž, že jsou kompetentní zhodnotit svoji dosavadní přípravu. Třetí skupinou respondentů byli učitelé 1. stupně ZŠ, kteří mají zkušenost se vzděláváním žáků-cizinců. Cílem rozhovorů bylo doplnit konkrétní informace o tom, jakým způsobem oslovení učitelé integrují žáky-cizince, jaké zkušenosti mají, jaké postupy, strategie využívají, v jakých oblastech shledávají nedostatečnou připravenost aj.

4 Výsledky realizovaného výzkumu

Naší snahou bylo zodpovědět hlavní výzkumné otázky. Výsledky z jednotlivých šetření (tj. dotazníkové šetření pro učitele, dotazníkové šetření pro studenty, polostrukturované rozhovory pro učitele, analýza studijních disciplín na vybraném univerzitním pracovišti) byly vyhodnoceny zvlášť, následně jsme provedli porovnání a vyvození obecnějších závěrů. V rámci dotazníkového šetření pro učitele se neprokázaly výrazné rozdíly ve výpovědích učitelů, kteří již mají zkušenosti s žáky-cizinci a s těmi, kteří se s žáky-cizinci během své pedagogické praxe dosud nesetkali. Pokud učitelé uváděli případné obtíže, problémy, vyplývající ze sociokulturní odlišnosti, jednalo se nejčastěji o následující položky: jazykové obtíže (empirické šetření potvrdilo, že nedostatečné jazykové kompetence jsou nejčastější příčinou obtíží a zvládnutí jazyka majority sehrává klíčovou roli v úspěšné integraci), nespolupráce s rodinou (často spojená s neznalostí jazyka u rodičů), zhoršený prospěch (lze přičítat neznalosti jazyka, neefektivní spolupráci s rodinou). Zhruba 30% učitelů neuvedlo žádné obtíže. Naopak mnozí učitelé ocenili zvýšenou píli, úsilí, motivaci u žáků-cizinců, která pozitivně ovlivňuje jejich úspěšné začlenění. V otázce strategií a postupů se dle četnosti profilovaly dvě klíčové oblasti: jazyková podpora (v podobě doučování jazyka, kurzů češtiny pro cizince) a didaktické postupy učitele (schopnost učitele modifikovat učivo, vyučovací metody atd. s přihlédnutím k žákovým odlišnostem). Dle četností výpovědí jsme vymezili následující skupiny učitelů a definovali tyto klíčové složky v oblasti profesní přípravy:

- Skupina učitelů, kteří hlavní problémy u žáků-cizinců spatřují v jazykových schopnostech (v oblasti přípravy učitelů je proto žádoucí posílit jazykovou složku, učitel by si měl osvojit aspoň minimální principy češtiny jako cizího jazyka).
- Skupina učitelů didaktiků, kteří ve vzdělávání žáků-cizinců akcentují didaktickou složku. S ohledem na případnou sociokulturní odlišnost žáků-cizinců je žádoucí modifikovat vyučovací proces (přizpůsobit minimálně v počáteční fázi adaptace vyučovací metody, např. žáka nehodnotit apod).
- Skupina učitelů, kteří v oblasti přípravy zdůrazňují osobnostně sociální složku. Akceptace odlišnosti je závislá především na osobnostním nastavení učitele (zda např. do komunikace vstupují předsudky, jaká je míra interkulturní senzitivity apod.).
- Skupina učitelů, kteří nepociťují přítomnost žáků-cizinců jako náročnou situaci, do jisté míry ji relativizují. Případná sociokulturní odlišnost tak s sebou automaticky nepřináší problémy, obtíže pro vyučovací proces. V tomto ohledu není třeba specifická příprava. Tyto výpovědi byly často doprovázeny tvrzením, že každý žák, tedy i žák-cizinec je jedinečný a dle toho je třeba k němu přistupovat.

Výsledky dotazníkového šetření pro studenty se v mnoha aspektech shodovaly s názory učitelů (byť studenti ve většině případu dosud nedisponují pedagogickými zkušenostmi). Většina studentů se ve 2. etapě svého studia necítí být dostatečně kompetentní v oblasti vzdělávání žáků-cizinců. V menší míře studenti zmiňovali přínosy některých předmětů ve studijní nabídce. Z analýzy studijních plánů vyplynulo, že předměty s tématy vzdělávání žáků-cizinců v nabídce jsou, ale často je téma zařazeno okrajově, většina předmětů má statut povinně volitelných/volitelných, nedostává se tedy v povinném rámci všem studentům.

Dle vyjádření studentů je většina předmětů orientována spíše teoreticky, studenti by ocenili větší provázanost teoretické přípravy s praxí. Na základě výpovědí jsme pojmenovali skupiny studentů a definovali následující klíčové složky profesní přípravy:

- Skupina studentů, která by uvítala zařazení více praxe do studijních plánů (možnost přímé práce s heterogenní skupinou žáků s následným rozborem a reflexí).
- Skupina studentů (statisticky významná část) považuje za klíčovou roli osobnostně sociální složky v učitelské profesi. Studenti by uvítali posílit disciplíny, které pracují s osobností učitele (např. osobnostně sociální rozvoj, dramatická výchova). Z analýzy studijních plánů vyplynulo, že předměty jako osobnostně sociální rozvoj, dramatická výchova absolvují všichni studenti Fakulty pedagogické ZČU v Plzni v 1. roce studia, což je dle jejich výpovědí nedostačující, studenti by ocenili tyto předměty průběžně po celou dobu studia zejména pak ve spojení s praxí.
- Skupina studentů, pro kterou žáci-cizinci nepředstavují zvýšené nároky na přípravu. Sociokulturní handicap není chápán jako překážka, do jisté míry je ignorován, nebo je naopak odlišnost vnímána pozitivně.

Rozhovory s učiteli potvrdily nedostatečnou přípravu v otázkách vzdělávání žáků-cizinců během pregraduální přípravy. Jejich zkušenosti a výpovědi ale doložily, že v konkrétní situaci a na základě určitých podmínek si umí poradit s případnými obtížemi těchto žáků. Dle četnosti zmiňovali respondenti nejčastěji jazykové potíže žáků-cizinců, nedostatečné informace o žákovi, jeho rodinné situaci. Respondenti se kriticky vyjadřovali k nastavení legislativy, financovaní jazykových kurzů. Na základě výpovědí jsme u této supiny respondentů definovali následující oblasti v pregraduální přípravě:

- Složka odborně předmětová, do které řadíme předměty interkulturní povahy (poznatky o jiných kulturách), výuku češtiny jako cizího jazyka.
- Složka didaktická, do které se promítá modifikace výuky s ohledem na žákovu odlišnost.
- Složka osobnostně sociální, která zdůrazňuje potřebu intenzivně pracovat s osobností učitele. Do této oblasti vstupuje např. problematika předsudků, stereotypů, xenofobie apod.

V rozhovorech s učiteli se nejvíce projevily ambivalence v postojích k sociokulturnímu handicapu. Na jedné straně je toto znevýhodnění respektováno, učitelé považují za důležité reflektovat případné obtíže, problémy, vyplývající ze sociokulturní odlišnosti. Na druhé straně je sociokulturní handicap do jisté míry ignorován, v praxi se ukazuje jako neopodstatněný. Reflektovat odlišnost žáků, upozorňovat na ni může být kontraproduktivní.

Z analýzy všech realizovaných šetření vyplynulo, že většina dotazovaných se nepovažuje za dostatečně připravené v otázkách vzdělávání žáků-cizinců. Na základě srovnání výpovědí jsme stanovili následující klíčové složky v oblasti pregraduální přípravy učitelů na vzdělávání žáků-cizinců:

- Oblast jazykové přípravy, kde spatřujeme zásadní problémy spojené s jazykovými obtížemi žáků-cizinců. V rámci pregraduální přípravy učitelů by měla být posílena výuka češtiny jako cizího jazyka. Z analýzy studijních disciplín Fakulty pedagogické ZČU v Plzni vyplynulo, že

předměty zaměřené na výuku češtiny jako cizího jazyka jsou ve studijní nabídce zařazeny pouze jako povinně volitelné či volitelné, tudíž se nedostávají všem studentům.

- Oblast didaktické přípravy v sobě zahrnuje potřebu rozvíjet a posilovat schopnost učitele diagnostikovat případnou sociokulturní odlišnost a na základě toho modifikovat vyučovací proces (např. vhodnou volbou vyučovací metody, způsobem hodnocení atd.).
- Osobnostně sociální složka se prokázala jako významná, neboť přijetí akceptace odlišnosti, různosti je závislé na osobnostních předpokladech učitele. Posíleny by měly být studijní disciplíny, které pracují s osobnostní stránkou budoucího učitele.

Závěrem

Cílem empirického šetření byla analýza profesní přípravy učitelů ve vztahu k žákům-cizincům (žákům s odlišným mateřským jazykem). Naší snahou bylo pojmenovat klíčové složky, které by měly být součástí pregraduální přípravy učitelů v oblasti vzdělávání žáků-cizinců. Dílčí analýza studijních disciplín na vybraném univerzitním pracovišti poukázala na jisté rezervy. Vyplynula zde jednoznačná potřeba doplnit, sjednotit a posílit vysokoškolskou přípravu o potřebná témata a složky. V kurikulu učitelské přípravy je třeba posílit i ty složky, které jsou již ve studijních programech zastoupeny. Jako významné se ukázalo doplnit a rozšířit nabídku krátkodobých i dlouhodobých kurzů, seminářů, workshopů pro učitele, kteří již vysokoškolskou přípravu absolvovali. Potvrzuje se tím fakt, že pregraduální příprava je pouze dílčí součástí v celoživotním procesu stávání se učitelem. Realizovaná šetření potvrdila jistou ambivalenci v postojích učitelů k sociokulturnímu handicapu žáků-cizinců. Odlišnost, jinakost žáků-cizinců nepředstavuje pro některé učitele zásadní obtíže ve vyučovacím procesu, je do jisté míry relativizována. Skupina žáků-cizinců je příliš variabilní na to, abychom mohli činit obecné závěry, nabízet učitelům jednoznačná doporučení, jak při práci s žáky-cizinci postupovat. Odlišnost, jinakost žáků-cizinců je často vnímána pozitivně, spojována s větší motivací, pílí, snahou žáků ve vyučovacím procesu. Zjištěné výsledky v mnohém potvrdily stávající teoretické přístupy i výsledky dosud realizovaných šetření, zároveň naznačily další nové zajímavé tendence a pohledy na tuto problematiku. Přínos výzkumu dále shledáváme v dílčí evaluaci pregraduální přípravy ze strany studentů na vybraném univerzitním pracovišti, která je cenná pro tvorbu koncepce studijních programů v rámci učitelských oborů.

Literatura

Hájková, V., & Strnadová, I. (2010). *Inkluzivní vzdělávání: [teorie a praxe].* Praha: Grada.

Dupont, S. (2014). *Integration de minorités á l´école Francoise.* Paris: L´Anexe.

Jarkovská, L. et al. (2015). *Etnická rozmanitost ve škole: stejnost v různosti.* Praha: Portál.

Kostelecká, Y. (2013). *Žáci-cizinci v základních školách: fakta, analýzy, diagnostika*.

Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.

Morgensternová, M. et al. (2007). *Interkulturní psychologie, rozvoj interkulturní senzitivity.* Praha: Karolinum.

Pelikán, J. (1998). *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů.* Praha: Karolinum.

Plischke, J. (2008). *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem z hlediska přípravy učitele.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Průcha, J. (2009). *Pedagogická encyklopedie.* Praha: Portál.

Šindelářová, J., & Škodová, S. (2012). *Metodika práce s žáky-cizinci v základní škole.*

Vágnerová, M. (2004). *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha: Portál.